

Araştırma Makalesi

Uluslararası Ticaretin Kolaylaştırılması Bağlamında Yapılan Verimlilik Çalışmaları: Türkiye Örneği

Productivity Analysis in The Context of International Trade Facilitation: The Example of Turkey

Peyman UYSAL Dr. Öğr. Üy. Antalya Bilim Üniversitesi İİSBF Ekonomi Bölümü peyman.uysal@antalya.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-6843-601X	Orkun BAYRAM Dr. Öğr. Üy. Antalya Bilim Üniversitesi İİSBF, Ekonomi Bölümü orkun.bayram@antalya.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-9958-7822

Makale Gönderme Tarihi 07.07.2020	Revizyon Tarihi 05.08.2020	Kabul Tarihi 09.08.2020

Öz

Genel olarak uluslararası ticaret faaliyet süreçlerinin her aşamasında etkinliği artırmak suretiyle ticaret maliyetlerini düşürmeyi amaçlayan politikaların oluşturulup uygulanması anlamına gelen ticaretin kolaylaştırılması yolunda atılacak adımlar tüm dünya ülkeleri için olduğu kadar Türkiye için de büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma uluslararası düzeyde ülkelerde ticaretin kolaylaştırılma düzeyini ortaya koymayı amaçlayan endekslerden hareketle Türkiye'nin küresel pazarlarda rekabet gücünü artırmaya yönelik ticaret kolaylaştırıcı düzenlemelerin hangi düzeyde olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Lojistik Performans Endeksi (LPE), Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi (BITGE), İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) ve Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması sonuçları incelenmiş ve her bir endeksin incelediği farklı alanlar bağlamında ticaretin kolaylaştırılması yolunda Türkiye'nin bulunduğu konum irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticaretin Kolaylaştırılması, Uluslararası Ticaret, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması, Ticaretin Kolaylaştırılması Ölçütleri, Kâğıtsız Ticaret.

Abstract

The steps that should be taken in order to facilitate trade with policy implications which aim to increase the efficiency at every process of trade activities and to decrease trade costs have great importance for all countries in the World as well as for Turkey. This study aims to determine the level of trade facilitating regulations that will increase the competitiveness of Turkey in global markets through the international indexes whose purpose is to state the trade facilitation levels of countries. In this context the results of Logistic Performance Index (LPI), Information Technologies Development Index (IDI), Ease of Doing Business Index and Global Digital and Sustainable Trade Facilitation Survey are analyzed and the situation of Turkey. On the way to facilitate trade is examined through the different aspects that each index targets to explore.

Key Words: Trade Facilitation, International Trade, Trade Facilitation Agreement, Trade Facilitation Measures, Paperless Trade.

1. Giriş

Ticaretin kolaylaştırılması genel olarak uluslararası ticaret faaliyetleri sürecinin her aşamasında etkinliği artırmak suretiyle ticaret maliyetlerini düşürmeyi amaçlayan politikaların oluşturulup

Önerilen Atf /Suggested Citation

Uysal, P., Bayram, O. 2020. Uluslararası Ticaretin Kolaylaştırılması Bağlamında Yapılan Verimlilik Çalışmaları: Türkiye Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(3), 1741-1758

uygulanması anlamına gelmektedir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ise ticaretin kolaylaştırılmasını, uluslararası ticarete malların hareketi için gerekli verinin toplanması, sunulması ve işlenmesi ile ilgili faaliyetler, uygulamalar ve ticaret prosedürlerinin basitleştirilmesi olarak tanımlamıştır (Laryea, 2005). Bu tanım daha sonraları UNCTAD ve APEC tarafından genişletilmiş ve ticari süreçte gümrük, haberleşme, taşıma, bankacılık, sigorta ve haberleşme gibi işlemlerde basitleştirmeye gidilmiş de kavram kapsamına alınmıştır (Civelek ve Diğ., 2017). Kapsamı ne olursa olsun tüm tanımların ana fikrinin uluslararası ticarete işlem maliyetlerinin düşürülmesi gerekliliğini ifade ettiği söylenebilir.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve bir anlamda devamı niteliğinde olan DTÖ'nün dünya ticaretini serbestleştirmek bağlamında düzenlediği çok sayıda bakanlar konferansındaki müzakerelerde istenilen sonuçlara ulaşılamamış olması çok taraflı ticaret anlaşmalarına olan güvenin azalmasına neden olmuştur (Duval ve Mengjing, 2017).

Mal ve hizmetlerin ülkeler arasında alım ve satımı olarak ifade edilebilecek dış ticaretin artırılmasının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini konu alan çalışmalar ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik politikaların oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu engellerin en önemlilerinden biri olarak dış ticaret maliyetlerinin en aza indirgenmesi ve işlem sürelerinin özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete daha aktif rol alabilmeleri için büyük önem arz etmektedir (Yoon, 2003).

Uluslararası düzeyde her yıl birbirinden farklı ticaretin kolaylaştırılması göstergelerini içeren birçok endeks raporlanmaktadır. Bu endekslerde Türkiye'nin diğer ülkeler arasındaki sıralaması ve her bir endekste Türkiye'nin aldığı değerler Türkiye'de ticaretin kolaylaştırılması için gerekli ortam ve koşullar hakkında değerlendirmeler yapmaya olanak sağlayacaktır. Bu amaçla, çalışmada söz konusu endekslerden Lojistik performans endeksi (LPI), Bilgi teknolojileri gelişmişlik endeksi (IDI) incelenecektir. Ayrıca Dünya Bankası tarafından yıllık olarak ülkelerde faaliyet gösteren firmaların piyasalarda daha etkin olabilmelerini etkileyen on alanda yapılan düzenlemeleri puanlayarak söz konusu ülkeleri sıralamak suretiyle ülkelerde iş yapma prosedürlerinin uluslararası mukayesesine olanak veren bir endeks olan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) bağlamında Türkiye'nin performansı çalışmada yer almaktadır. Son olarak 2015 yılından bu yana her iki yılda bir Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırmasının güncel sonuçları da ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

2. Ticaretin Kolaylaştırılması

Ticaretin kolaylaştırılması kavramı, dış ticaret işlemlerinin finansal ve zamansal maliyetlerinin azaltılması için uygulamaya konacak her türlü inovasyon, adaptasyon ve basitleştirme faaliyetlerini ifade etmektedir (Aynagöz, 2016). Ticaretin kolaylaştırılması sürecinin ilk aşaması amaç doğrultusunda gerekli tüm kurumsal düzenlemelerin yapılması ve ticaret kolaylaştırıcı ölçülerin etkin kılınmasının koordinasyonunun sağlanmasıdır. Bir sonraki aşama ise var olan yasalar çerçevesinde bilgi paylaşımını etkin kılarak ticaret süreçlerinin olabildiğince daha şeffaf hale getirilmesidir. Eğer yeni süreçler tasarlanması düşünülüyorsa, söz konusu süreçlerin tasarımının mutlaka paydaşların fikirleri alınarak yapılması gerekmektedir. Sürecin üçüncü aşaması ise daha basit yapıda ve daha etkin ticaret formalitelerinin tasarlanması ve uygulamaya konulması aşamasıdır. Staples 1998 yılına ait çalışmasında ticaretin kolaylaştırılması sürecinde alınması gereken önlemleri şu şekilde listelemiştir (Staples,1998);

- Fiziksel Altyapıda yapılan iyileştirmeler: Ticaret yollarının iyileştirilmesi, limanlar ve havaalanları gibi ulaşım altyapılarının oluşturulması ya da iyileştirilmesi
- Tarife Dışı Engellerin ortadan kaldırılması
- Mülkiyet haklarının korunması

Gelişmekte olan ekonomilerde ticaret maliyetlerinin azaltılması söz konusu ekonomilerin uluslararası üretim ağlarına katılabilmeleri ve ticareti sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın lokomotifine haline getirebilmeleri için önem arz etmektedir. Ticaret maliyetlerini azaltabilmenin en etkin yolu ise tarife dışı maliyet kaynaklarının belirlenerek ortadan kaldırılması yolunda

adımlar atılması, zorlaştırıcı ticari düzenlemelerin ve bürokratik işlemlerin en aza indirgenmesidir. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 2017 yılında yürürlüğe giren Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile birlikte kâğıtsız ticaretin yaygınlaştırılması konusuna verilen önem gün geçtikçe artmaktadır. 2. Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması ve Kâğıtsız Ticaret Uygulamaları Araştırma Raporu'na göre ülkelerin yaklaşık %60'ı ticaret dokümanlarını işleyecek Elektronik Tek Pencere sistemine geçmiş olsalar da çok az sayıda ülke söz konusu sistemden tamamen işlevsel olarak faydalanmaktadır. Dünya ortalama sınır ötesi kâğıtsız ticaret uygulama düzeyinin %33 olduğu belirtilen rapora göre kâğıtsız ve sınır ötesi kâğıtsız ticaret uygulamaları sırasıyla %7,8 ve %9,3 olarak artış göstermiştir. Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması Türkiye tarafından 29.02.2016 tarihinde kabul edilmiştir.

DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması üç bölümden oluşmakta olup ilk bölümde ticaretin kolaylaştırılmasına için alınması gereken önlemler, ikinci bölümde En Az Gelişmiş Ülkeler ile Gelişmekte Olan Ülkelerde ticaretin kolaylaştırılması uygulamalarının hayata geçirilebilmesi için verilebilecek desteklere ilişkin bilgiler ve son bölümde ise kurumsal düzenlemeler yer almaktadır. Anlaşma toplam 24 esas ve bir ek maddeden oluşmakta olup ülkelerin ticaretin kolaylaştırılması için almaları gereken önlemler bu maddelerin on ikisine tekabül etmektedir. Söz konusu on iki maddenin içeriği şu şekilde özetlenebilir:

Madde 1- Bilginin yayınlanmasının ve erişilebilirliğinin gerekliliği;

Madde 2- Ticarete rol alan taraflara yorum yapma, bilgilendirilme fırsatı, verilmesi;

Madde 3- İthalat ya da ihracata ilişkin kararların önceden belirlenmesi;

Madde 4- İdari kararlara itiraz ve yeniden inceleme hakkı;

Madde 5- Şeffaflık, adillik ve tarafsızlık önlemleri;

Madde 6- İthalat ve ihracat ücret ve harçlarına dair ceza hükümleri;

Madde 7- Malın teslimi ve gümrük işlemlerinin uygulanmasına dair hükümler;

Madde 8- Sınır ajansları arasında iş birliği;

Madde 9- İthal edilecek malın gümrük kontrolü altında nakli;

Madde 10- İthalat, ihracat ve transite ilişkin prosedürler;

Madde 11- Transit geçiş serbestisi; Madde 12- Ticarete konu olan ülkeler arası gümrük iş birliği.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ticaretin kolaylaştırılması bağlamında önemli çabalar gösterilmekte ve küresel ticarete tam bütünleşme sağlanabilmesi için çok sayıda uygulama yürürlüğe konulmaktadır. Nitekim 2019-2023 Ticaret Bakanlığı Stratejik Planı hedefleri arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) bünyesinde Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi ve Revize Beş Yıllık Eylem Planı oluşturulması yer almakta olup söz konusu strateji ve eylem planı 2019 yılında yürürlüğe girmiştir. 2023 yılına kadar ticaretin kolaylaştırılması alanında iyileştirmeler yapmayı hedefleyen planda:

- Ortaya konulacak tüm çalışmalarının Dünya Ticaret Örgütü'nün ticaretin kolaylaştırılması tanımında yer alan standardizasyon uyumlaştırma, şeffaflık ve basitleştirme ilkeleri bağlamında gerçekleştirilmesi
- Gümrük işlemleri için bugüne kadar farklı kurumlardan temin edilen belgelerin artık tek başvuru noktasından elektronik olarak elde edilmesine yönelik çalışmaların tamamlanması
- Dış ticaret işlemlerinde gümrükler ölçüsünün uluslararası indekslerde ortak olarak kullanılan "gümrükler" ölçüsüne uyumlandırılması
- Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara ilave kolaylıklar sağlanması
- Etkinliğin artırılması için gümrüklerde bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılması ve gümrük bilgi sistemlerinin büyük veri analizi ve ileri analitik faaliyetleri içerecek şekilde güçlendirilmesi planlanmıştır.

3. Uluslararası Endeksler Bağlamında Türkiye’de Ticaretin Kolaylaştırılma Düzeyi

Ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinde gösterdikleri performansları ve bu ülkelerde ticaretin kolaylaştırılma düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan çok sayıda endeks oluşturulmuştur. Bu çalışmada söz konusu endekslerden Lojistik Performans Endeksi, İş Yapma Kolaylığı Endeksi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi ile Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması Verileri analiz edilerek Türkiye’de ticaretin kolaylaştırılma düzeyinin güncel olarak ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Dünya Bankası tarafından ülkelerin lojistik alanına dair faaliyetlerinin ne ölçüde gelişmiş olduğunu ortaya koymak amacı ile iki yılda bir hesaplanmakta olan Lojistik Performans Endeksi (LPE) kapsamındaki ülkeleri gümrük, altyapı, uluslararası sevkiyat, lojistik kalitesi ve etkinliği, takip-izleme ve zamanında sevkiyat olmak üzere altı alt başlık altında incelemektedir. Endeks en düşük 1, en yüksek 5 değerini alabilmekte olup düşük endeks değeri lojistik performansın ilgili ülkede yeteri kadar iyi olmadığı anlamına gelmektedir (Razmerita ve Bjorn-Andersen, 2007).

Taşıma, satın alma, satış, depolama, dış alım-dış satım, bilgi teknolojileri, sevkiyat ve iş hazırlığı ile ilgili faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilen lojistik (Uğurlu, 2007) dış ticaret işlemlerinin en önemli bileşenlerinden biri olarak görülmektedir. Ticarete konu malların sevkiyatının hızlı ve güvenli olması ülkelerin lojistik altyapısına bağlı olduğundan LPE söz konusu ülkelerde ticaretin kolaylaştırılma düzeyini ortaya koyabilecektir.

Dünya Bankası 2018 LPE raporuna göre endekste en yüksek lojistik performansı gösteren ilk on ülke, Avrupa Birliği (28) ülkelerinin, endekse dâhil edilen 160 ülkenin ve Türkiye’nin genel ve alt başlıklar bağlamında 2018 yılı endeks ortalamaları Tablo 1’de verilmiştir.

Verilere göre Türkiye 2018 yılında LPE’de 3,15 genel endeks ortalaması ile 47. Sırada yer almaktadır. Söz konusu endeks değerine göre Türkiye’nin lojistik performansı, genel endeks değeri 2,87 olan Dünya ortalamasının üstünde ancak Avrupa Birliği ülkeleri genel endeks değeri ortalaması olan 3,31’in altında gerçekleşmiştir.

Tablo 1: 2018 Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksi En Yüksek Endeks Değerine Sahip On Ülke ile Avrupa Birliği Ülkeleri ve Dünya Ortalaması Endeks Değerlerinin Türkiye ile Karşılaştırılması

Ülke	Endeks Ort.	Gümrük	Altyapı	Ulus. Sevkiyat	Lojistik Kalitesi Etkinliği	Takip İzleme	Zamanında Teslimat
Almanya	4,20	4,09	4,37	3,86	4,31	4,24	4,39
İsveç	4,05	4,05	4,24	3,92	3,98	3,88	4,28
Belçika	4,04	3,66	3,98	3,99	4,13	4,05	4,41
Avusturya	4,03	3,71	4,18	3,88	4,08	4,09	4,25
Japonya	4,03	3,99	4,25	3,59	4,09	4,05	4,25
Hollanda	4,02	3,92	4,21	3,68	4,09	4,02	4,25
Singapur	4,00	3,89	4,06	3,58	4,10	4,08	4,32
Danimarka	3,99	3,92	3,96	3,53	4,01	4,18	4,41
İngiltere	3,99	3,77	4,03	3,67	4,05	4,11	4,33
Finlandiya	3,97	3,82	4,00	3,56	3,89	4,32	4,28
AB Ort.	3,31	3,09	3,23	3,21	3,29	3,36	3,68
Dünya Ort.	2,87	2,67	2,72	2,83	2,82	2,90	3,24
Türkiye	3,15	2,71	3,21	3,06	3,05	3,23	3,63

Kaynak: 2018 Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksi verilerinden oluşturulmuştur.

Alt başlıklar bağlamında bakıldığında Türkiye en yüksek performansı zamanında teslimat alt başlığında (3,63), en düşük performansını ise gümrük alt başlığında (2,71) göstermiştir. Türkiye'nin aynı yıl için altyapı, uluslararası sevkiyat, lojistik kalitesi ve etkinliği ile takip-izleme alt başlıklarında hesaplanan endeks değerleri sırasıyla 3,21, 3,06, 3,05 ve 3,23 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2018 yılında gösterdiği lojistik performans düzeyi ve ülkeler arası sıralamadaki yeri bir önceki endeks sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, 2016 yılında 3,42 genel endeks değeri ile 34. sırada konumlanan Türkiye'nin lojistik performansında bir gerileme olduğu görülmektedir. Aynı yılda gümrük alt başlığına ait endeks değeri 3,18 ile diğer alt başlık endeks değerleri arasında yine en düşük performans olarak göze çarpmaktadır. Ancak bu değer 2018 yılında aynı alt başlık için hesaplanan endeks değeri olan 2,71'den daha yüksektir. Zamanında teslimat alt başlığına ait endeks değeri 2016 yılında da yine en yüksek alt başlık endeks değeri (3,75) durumundadır.

Ticaretin kolaylaştırılması bağlamında Türkiye'nin durumunu değerlendirebilmek için yararlanılabilecek bir diğer uluslararası endeks ise 2003 yılından bu yana Dünya Bankası tarafından yıllık olarak ülkelerde faaliyet gösteren firmaların piyasalarda daha etkin olabilmelerini etkileyen on alanda yapılan düzenlemeleri puanlayarak söz konusu ülkeleri sıralamak suretiyle ülkelerde iş yapma prosedürlerinin uluslararası mukayesesine olanak veren bir endeks olan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE)'dir. Endekse 190 ülke dâhil edilmekte olup ülkelerin sıralamaya tabi tutulduğu on düzenleme alanı şunlardır: İş Kurma, yapı ruhsatı alma, elektrige erişim, tapu işlemleri, krediye erişim, yabancı yatırımcıların korunması, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, iflas çözümleri ve istihdam (Dünya Bankası, 2020). Endekse dâhil edilen ülkeler on düzenleme alanına ait göstergeler üzerinden en fazla 100 olmak üzere puanlar almakta ve aldıkları puanlara göre sıralanmaktadır. Endeks genelinde hesaplanan gösterge değerleri ortalamasına göre 2020 yılında Türkiye 190 ülke arasında 33. Sırada yer almaktadır. 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla 60. ve 43. sırada yer alan Türkiye'nin son yıllarda yukarı yönlü gerçekleştirdiği ivmenin arka planında yurt içi ve yurt dışı ticaret düzenlemelerinde yapılan iyileştirmelerin olduğu söylenebilir. İş Yapma Endeksi 2020 verilerine göre endeks genelinde en yüksek puan alan ilk 10 ülke ve Türkiye'ye ait endeks değerleri ile Yüksek, Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler, Avrupa-Orta Asya Ülkeleri ve Dünya ortalamaları ile Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020 Yılı Verilerine Göre Endeks Genelinde En Yüksek Puan Alan 10 Ülke ve Türkiye'ye Ait Endeks Değerleri ile Yüksek, Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler, Avrupa-Orta Asya Ülkeleri ve Dünya Ortalamaları

Ülkeler ve Ülke Grupları	İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020 Değerleri
Yeni Zelanda	86,8
Singapur	86,2
Hong Kong SAR, Çin	85,3
Danimarka	85,3
Kore Cumhuriyeti	84,0
Amerika Birleşik Devletleri	84,0
Gürcistan	83,7
Birleşik Krallık	83,5
Norveç	82,6
İsveç	82,0
Yüksek Gelirli Ülkeler Ortalaması	74,5
Orta Gelirli Ülkeler Ortalaması	61,9

Düşük Gelirli Ülkeler Ortalaması	47,6
Avrupa-Orta Asya Ülkeleri	73,1
Dünya Ortalaması	64,9
Türkiye	76,8

Kaynak: 2020 Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksi verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye’nin 2020 yılı İYK endeks değeri 76,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer hem dünya ortalamasının (64,9) hem de Türkiye’nin dâhil olduğu Avrupa-Orta Asya Ülkeleri grubu ortalama endeks değerinden (73,1) büyüktür. Gelirlerine göre ülke gruplandırmasında Türkiye üst orta gelirli ülkeler arasında olduğu halde İYK endeks değeri hem dâhil olduğu gelir grubunun endeks değeri ortalamasından (61,9) hem de yüksek gelirli ülkelerin endeks değerleri ortalamasından (74,5) yüksektir.

İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020 raporuna göre Türkiye tüm düzenleme alanlarının ortalamalarından oluşan sıralamada 33. Sırada yer almaktadır. Türkiye’nin 2017, 2018 ve 2019 yıllarında sıralamadaki konumlarının sırasıyla 69, 60 ve 43 olduğu göz önüne alındığında endekse dâhil olan düzenleme alanlarında söz konusu dönemler içerisinde yapılan iyileştirme uygulamalarının Türkiye’de girişimcilerin iş kurmalarını büyük ölçüde kolaylaştırdığı söylenebilir.

İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020 Yılı verilerine göre sınırlar arası ticaret göstergesi başlığı altında Türkiye’nin gösterge ve endeks değerleri Tablo 3’te verilmiştir. Endeks dâhilinde yer alan on düzenleme alanı arasında ticaretin kolaylaştırılması uygulamalarını temsil eden alan olan sınır ötesi ticaret bağlamında Türkiye’nin alt göstergelerden aldığı puanların ortalaması 91,6 olarak hesaplanmış olup söz konusu değer ile ülkeler arası sıralamada yeri 44 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020 Yılı Verilerine Göre Sınırlar Arası Ticaret Göstergesi Başlığı Altında Türkiye’nin Gösterge ve Endeks Değerleri

Sınırlar Arası Ticaret Endeks Göstergeleri	Gösterge Değeri	Türkiye Endeks Değeri (min. 1- max. 100)
İhracat belge uygunluğu için gereken süre	4 saat	98,2
İthalat belge uygunluğu için gereken süre	2 saat	99,6
İhracat sınır uygunluğu için gereken süre (saat)	9,8 saat	94,5
İthalat sınır uygunluğu için gereken süre (saat)	6,5 saat	98,0
İhracat belge maliyeti (USD)	55 USD	86,2
İthalat belge maliyeti (USD)	55 USD	92,1
İhracat sınır uygunluğu maliyeti (USD)	338 USD	68,1
İthalat sınır uygunluğu maliyeti (USD)	46 USD	96,2

Kaynak: 2020 Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksi verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye’de ticaretin kolaylaştırılması düzeyi hakkında fikir verebilecek bir diğer önemli endeks olarak Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi (BİTGE), Birleşmiş Milletler Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından hazırlanmaktadır. Endeks kapsamında 176 ülkenin bilgi ve iletişim alanında gösterdikleri gelişim seviyeleri karşılaştırılmaktadır. Endeks üç ana bölümde yer alan toplam 11 gösterge için ülkelerden elde edilen verilerden oluşturulmaktadır. Endeksi oluşturan ana bölümler sırasıyla internet ve bilgi teknolojilerine erişim, kullanım ve söz konusu teknolojileri kullanım becerisi şeklinde adlandırılmıştır.

Endeks hesaplamaları sonucunda endekse dâhil edilen 176 ekonomi 44’er ülkeden oluşacak dört ana gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar sırasıyla Yüksek Seviye; Üst Orta Seviye; Alt Orta Seviye

ve Düşük Seviye şeklindedir. 2017 yılına ait Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi sonuçlarına göre Türkiye 6,08 genel endeks puanı ortalamasıyla Üst Orta Seviye kapsamına girmektedir. BİTGE 2017 verilerine göre Türkiye'nin endeks temel bölümleri ve alt başlıklar bağlamında endeks gösterge değerleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4'ten görüldüğü gibi Türkiye'nin 2017 yılında BİTGE değeri 6.08 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye bu değer ile 176 ülke arasında 67. Sırada yer almakta olup söz konusu değer dünya ortalama endeks değeri olan 5,11'den yüksek, en yüksek endeks değerine sahip ilk on ülke ortalama endeks değeri olan 8,64'den düşüktür. Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim, bu teknolojileri kullanım düzeyi ve kullanma becerisi alt başlıkları bağlamında bir değerlendirme yapılacak olduğunda Türkiye'nin ilgili endeks değerleri 2017 yılı için sırasıyla 6,30, 4,92 ve 7,97 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi 2017 Verilerine Göre Türkiye'nin Endeks Temel Bölümleri Bağlamında Gösterge Değerleri

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi Göstergeleri		Türkiye 2017 Yılı Endeks Değerleri	
ERİŞİM	100 kişi başına düşen sabit telefon kaydı	14,3	6,30
	100 kişi başına düşen cep telefonu kaydı	96,9	
	Kullanıcı başına düşen uluslararası internet bant genişliği (bit/s)	68058	
	Bilgisayarı olan hane halkı yüzdesi	58,0	
	İnternet erişimi olan hane halkı yüzdesi	76,3	
KULLANIM	İnternet kullanan bireylerin yüzdesi	58,4	4,92
	100 kişi başına düşen kablolu internet kaydı	13,5	
	100 kişi başına düşen mobil internet kaydı	66,8	
BECERİ	Ortalama okul süresi	7,9	7,97
	Ortaöğretime katılım oranı	100,3	
	Yükseköğretime katılım oranı	86,3	
Ortalama Endeks Değeri		6,08	
En Yüksek Endeks Değerine Sahip 10 Ülke Ortalama Endeks Değeri		8,64	
176 Ülke Ortalama Endeks Değeri		5,11	

Kaynak: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi 2017 verilerinden hazırlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması ilk olarak 2015 yılında Avrupa (ECE), Afrika (ECA), Asya ve Pasifik(ESCAP), Latin Amerika ve Karayip (ECLAC) ve Batı Asya (ESCWA)'dan oluşan tüm Birleşmiş Milletler Bölgesel Komisyonları tarafından ortaklaşa yürütülen ve her iki yılda bir olmak üzere en son 2019 yılında gerçekleştirilmiş bir araştırmadır. Söz konusu araştırma dünya çapındaki tüm ülkelerde dijital ve sürdürülebilir ticaretin kolaylaştırılması düzeyi hakkında bilgi toplamayı amaçlayan bir anketten oluşmaktadır (Cepal, 2017). Anketin sonuçları ülkelerin ve kalkınma ortaklarının ticareti kolaylaştırma yolundaki gelişimlerini izleme, kanıta dayalı kamu politikalarını destekleme, en iyi uygulamaları paylaşma, kapasite gelişimini tanımlama ve teknik yardım gereksinimlerini ortaya koyma gibi konularda yol gösterici niteliktedir (Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması Küresel Raporu, 2019).

Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması ileriye dönük bakışla desteklenen Dünya Ticaret Örgütü Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nda (TFA) yer alan nihai taahhütler listesine göre hazırlanmıştır. 2015 ve 2017 yıllarında uygulanan anketler, tüm BM Bölgesel Komisyonları tarafından yaygın olarak kullanılan elli adet ticaret kolaylaştırıcı uygulamayı (ölçütü) kapsamaktadır. Söz konusu ölçütler Ticaretin Kolaylaştırılmasının Genel Ölçütleri, Dijital Ticaretin Kolaylaştırılmasının Genel Ölçütleri ve Ticaretin Kolaylaştırılması Sürdürülebilirlik Ölçütleri şeklinde sıralanabilen üç ana gruba ve bu ana grupların altında toplamda dokuz alt gruba ayrılmıştır. Son olarak 2019 yılında uygulanan ankette diğer yıllardan farklı olarak yeni bir ana grup olarak Ticaretin Finansmanının Kolaylaştırılması Ölçütleri eklenmiş ve toplam ticaret kolaylaştırıcı ölçüt sayısı 53'e yükselmiştir. Araştırmanın genel kapsamı DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasında yer alan önlemlerin de ötesine geçmekte olup çoğu kâğıtsız ticaret ölçütü, özellikle sınır ötesi kâğıtsız ticaret, DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasında özel olarak yer almadığı halde çoğu durumda bunların uygulanması anlaşmanın başarısını artırabileceği düşünülmüştür (Song ve diğ., 2013).

Ankete katılan 128 ülkenin ticaretin kolaylaştırılma düzeyini ortaya koymak için anket dâhilindeki dokuz alt grup arasından seçilen Sınır Ötesi Kâğıtsız Ticaret, Kâğıtsız Ticaret, Kurumsal Düzenlemeler ve İşbirliği ve Formaliteler alt grupların dâhilindeki ölçütleri karşılayıp karşılamama ya da kısmen karşılama durumları yüzdelik hesaplamalara dönüştürülmüştür. Bu sayede, ticaretin kolaylaştırılmasının genel durumu bu alt gruplardan her ülke için hesaplanan yüzdelerin ortalamasının alınması ile ortaya konulmuştur.

Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması Ölçütleri ve 2015-2019 Döneminde tüm ana ve alt grup ölçütlerini Türkiye'nin karşılama durumları Tablo 5'te verilmiştir. Türkiye'nin ticaretin kolaylaştırılması yolunda güncel durumunu ifade ettiği söylenebilen 2019 yılına dair bilgiler değerlendirildiğinde toplam elli üç ölçütten 25 tanesinin ülkede tam olarak karşılandığı görülmektedir. Diğer ölçütlerin 15 tanesi kısmen karşılanmakta olup 2 ölçütün karşılanması için planlama aşamasında bulunduğu, 10 adet ölçütün ise henüz uygulamaya konulmamış olduğu anlaşılmaktadır.

Ticaretin kolaylaştırılmasının genel ölçütleri ana başlığı altında yer alan alt başlıklar bağlamında 2019 yılına ait bilgiler değerlendirilmek istenirse şeffaflık alt başlığı altındaki "Ticareti ilgilendiren yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmeden önce yayınlanması" ölçütünün halen tam olarak uygulamada olmadığı görülmektedir. Aynı ana başlık altında yer alan kurumsal düzenlemeler ve işbirliği alt başlığı kapsamında Türkiye'de henüz ulusal düzeyde ajanslar arasında işbirliğinin tam olarak sağlanamamış olduğu ve gümrük otoritelerini kontrolden sorumlu hükümet temsilcilerinin yetkilendirmelerinin henüz istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca henüz sınır geçişlerinde komşu ülkelerle çalışma günleri ve saatlerinin uyumlanmamış olduğu göze çarpmaktadır. Transit kolaylaştırması alt başlığındaki 4 ölçütten üçü karşılanmış olduğu halde Türkiye'nin komşu ülkelerle transit kolaylaştırma anlaşmalarının henüz tam olarak gerçekleştirilmemiş olduğu görülmektedir.

Genel olarak ülke içi ve sınır ötesi kâğıtsız ticaret uygulamalarının düzeyini ortaya koymayı amaçlayan Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması ana başlığı altında yer alan 16 adet ölçütün karşılanma durumlarına bakıldığında Türkiye'nin kâğıtsız ticarete geçiş için önemli adımlar attığı görülebilmektedir. Nitekim 20 Mart 2012 tarihli, 28239 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan 2012/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile gümrük işlemleri sırasında gerekli tüm belgelerin tek noktadan temin edilmesini ve gümrük işlemlerinin tek bir noktaya yapılacak başvuru üzerinden yürütülmesini sağlayan Tek Pencere Sistemi'ne geçiş kararlaştırılmıştır. Sistemin kurularak işletilmesine ilişkin iş ve işlemler hususunda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında 30.04.2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı tarafından yürürlüğe konan Kâğıtsız İhracat Projesi ile gümrük beyannamesine eklenen tüm belgeler ve beyanname işlemlerine ilişkin tüm talepler elektronik ortama alınmıştır. Dijital ticaretin kolaylaştırılması ölçütlerinden Menşei sertifikalarının elektronik değiş tokuşu ölçütü planlanma aşamasında olup sınır ötesi kâğıtsız ticaret bağlamında "Sağlık ve bitki sağlığı sertifikalarının elektronik değiş tokuşu" ölçütü ile ihracat ithalat işlemleri için gerekli akreditif ödemelerin kâğıtsız yapılabilmesi ile ilgili ölçüt henüz karşılanmamış değildir.

Ticaretin kolaylaştırılmasının sürdürülebilirliğini ortaya koymayı amaçlayan bölümdeki alt başlıklar bağlamında Türkiye'nin diğer alt başlıklarda göstermiş olduğu performansa henüz ulaşamadığı görülmektedir. Nitekim KOBİ'ler için ticaretin kolaylaştırılması kapsamında Tek Pencere Sistemi'ne erişimlerine ilişkin kurumsal düzenlemeler ile Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi'nde temsil edilmelerini artırıcı faaliyetler henüz planlanma aşamasındadır. Ayrıca tarımsal ticaretin kolaylaştırılması için tarımsal ürünlerin dayanıksız yapıları nedeniyle oldukça önemli olan gümrük geçişlerinde dayanıksız mallara özel muamele uygulamaları henüz Türkiye'de yürürlükte değildir. Bunun dışında kadınların ekonomik yaşama katılımlarının artırılması bağlamında kadınlar için ticaretin kolaylaştırılması için hükümetin önlemler alması gerektiği ve Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi'nde kadınların yeterli temsili için çalışmalar yürütülmesinin gerekliliği anketin ortaya koyduğu bir başka konudur.

Tablo 5: “Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması” Ölçütleri ve 2015- 2019 Döneminde Türkiye'nin İlgili Ölçütleri Karşılama Düzeyi (V: Var; K: Kısmen Var; Y: Yok; P: Planlanma Aşamasında; -: Ankette sorulmamış)

	Kategori	Ticaretin Kolaylaştırılması Ölçütleri	2015	2017	2019
Ticaretin Kolaylaştırılmasının Genel Ölçütleri	Şeffaflık	Var olan ithalat, ihracat düzenlemelerinin internet üzerinden yayınlanması	K	V	V
		Yeni taslak düzenlemeler hakkında paydaşlara önceden danışılması	K	K	V
		Ticareti ilgilendiren yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmeden önce yayınlanması	K	K	K
		Gümrük sonrası denetim	V	V	V
		Bağımsız başvuru mekanizması	K	K	V
	Formalitelere	Risk Yönetimi	V	V	V
		Varış öncesi işleme	V	V	V
		Gümrük sonrası denetim	V	V	V
		Gümrük vergilerinin, harç vergilerinin ve harçlarının nihai belirlenmesinden sonra nihai ayırımın yapılma süreci	K	K	V
		Ortalama serbest kalma zamanlarının belirlenmesi ve ilanı	Y	Y	V
		Yetkili işlemciler için kolaylık ölçütleri	K	V	V
		Hızlandırılmış gönderiler	V	V	V
		İthalat, ihracat ve transit formalite belgelerinin kopyalarının kabulü	K	K	V
	Kurumsal Düzenlemeler ve İşbirliği	Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi ya da benzeri bir kurumun varlığı	K	K	V
		Ulusal düzeyde ajanslar arası işbirliği	K	K	K
		Gümrük otoritelerini kontrol eden hükümet temsilcilerinin varlığı	Y	Y	K
		Sınır geçişlerinde komşu ülkelerle çalışma günleri ve saatlerinin uyumlanması	Y	Y	Y
		Sınır geçişlerinde komşu ülkelerle formalite ve prosedürlerin uyumlanması	P	P	K

	Transit Kolaylaştırılması	Komşu ülkelerle transit kolaylaştırma anlaşmaları	K	K	K
		Gümrük otoritelerinin fiziksel kontrolü sınırlaması ve risk ölçme kullanımı	K	K	V
		Transit mallar için varış öncesi işlemin desteklenmesi	K	K	V
		Transite dâhil ülkelerin ajansları arasında işbirliği	K	K	V
Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması Ölçütleri	Kâğıtsız Ticaret	Otomatik gümrük sistemi	V	V	V
		Gümrük ve diğer ticaret kontrol kurumlarının internet bağlantılarının olması	V	V	V
		Elektronik Tek Pencere Sistemi	K	V	K
		Gümrük beyannamelerinin elektronik olarak sunumu	V	V	V
		İthalat ve ihracat izinlerine elektronik başvuru ve izinlerin elektronik ortamda çıkarımı	Y	Y	V
		Deniz Kargo Beyannamelerinin elektronik sunumu	V	V	V
		Hava Kargo Beyannamelerinin elektronik sunumu	K	V	V
		Tercihli Menşei Sertifikalarına elektronik başvuru ve sertifikaların elektronik ortamda çıkarılması	Y	Y	K
		Gümrük vergilerinin ve harçlarının elektronik olarak ödenmesi	V	V	V
		Gümrük iadelerine elektronik başvuru	K	K	K
Sınır Ötesi Kâğıtsız Ticaret	Elektronik işlemlere dair kanunlar ve düzenlemeler	K	K	K	
	Yetkilendirilmiş sertifikasyon otoritesinin varlığı	K	K	K	
	Gümrük bildirimlerinin elektronik değiş tokuşu	K	K	K	
	Menşei sertifikalarının elektronik değiş tokuşu	Y	Y	P	
	Sağlık ve bitki sağlığı sertifikalarının elektronik değiş tokuşu	Y	Y	Y	
	Akreditif belgelerinden ödemenin kâğıtsız yapılabilmesi	Y	Y	Y	
T		KOBİ'ler için ticarete ilişkin bilgi ölçütleri	-	K	V

KOBİ'ler için Ticaretin Kolaylaştırılması	KOBİ'lerin yetkilendirilmiş ekonomik işlemci uygulamasından yararlanması için hükümet faaliyetleri	-	Y	V
	KOBİ'lerin Tek Pencere Sistemine erişimlerine dair hükümet faaliyetleri	-	P	P
	KOBİ'lerin Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi'ne üyelikleri ve iyi temsil edilmeleri	-	P	P
	Diğer özel ölçütler	-	-	Y
Tarımsal Ticaretin Kolaylaştırılması	Test ve laboratuvar uygulamalarının sağlık ve bitki sağlığı standartlarının ticaret ortakları ile uyumu	-	K	K
	Ulusal sağlık ve bitki sağlığı standartlarının uyumu için ulusal standartlar	-	K	K
	Sağlık ve bitki sağlığı sertifikalarının uygulama, doğrulama ve yayınlanmasının otomatik olması	-	K	K
	Gümrük geçişlerinde dayanıksız mallara özel muamele	-	-	Y
Ticaretin Kadınlar için Kolaylaştırılması	Var olan ticaretin kolaylaştırılması politikalarının ve stratejilerinin kadınların ticarete dâhil olması konusunda işbirliği	-	Y	K
	Hükümetin kadınların ticarete dâhil olması için ticareti kolaylaştırıcı ölçütleri	-	Y	Y
	Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesinde kadınların temsili	-	-	Y
Ticaretin Finansmanının Kolaylaştırılması	Tek Pencere Sisteminin finansmana ulaşımı kolaylaştırması	-	-	Y
	Bankaların ticaret ortakları ve diğer bankalar arasında veri değiş tokuşuna izin vermesi	-	-	Y
	Ticaret finansmanı hizmet çeşitliliğinin varlığı	-	-	Y

Kaynak: 2015, 2017 ve 2019 yıllarına ait Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması verilerinden hazırlanmıştır.

Anket kapsamına 2019 yılında alınan Ticaret Finansmanının Kolaylaştırılması ana başlığı kapsamındaki 3 ölçütün hiçbirine sahip olmadığını ifade eden anket sonuçları Türkiye'nin konu hakkında çalışmalar yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada özellikle yürürlükteki Tek Pencere Sistemi'nin ticaret için gerekli finansmana ulaşımı da kolaylaştıracak yapıya kavuşması, bankalar arası veri değiş tokuşunun mümkün olması ve ticaretin finanse edilebilmesi için var olan hizmetlerde çeşitlendirmeye gidilmesi önem taşımaktadır.

Tablo 6: Ana Başlıklar Bağlamında Türkiye'nin 2015-2019 Dönemine Ait “Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması” Anket Ortalamaları

Anket Ana Başlıkları	Anket Ortalamaları (%)		
	2015	2017	2019
Sınır Ötesi Kâğıtsız Ticaret	33,33	33,33	38,89
Kâğıtsız Ticaret	66,67	70,37	88,89
Kurumsal Düzenlemeler ve İşbirliği	44,44	44,44	77,78
Formalitelere	75,00	79,17	95,83
Şeffaflık	66,67	80,00	93,33
Genel Ortalama	60,22	64,52	78,94

Kaynak: 2019 yılı Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması

Ana başlıklar bağlamında Türkiye'nin 2015-2019 dönemine ait “Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması” anket ortalamalarının verildiği Tablo 6’da görüldüğü gibi Türkiye'nin 2019 yılı genel anket ortalaması % 78,94 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 2015 ve 2017 yıllarına ait ortalamalar ile karşılaştırıldığında Türkiye’de ticaretin kolaylaştırılması için ortaya konan çalışmaların oldukça etkin olduğu sonucuna varılabilir. Beş ana başlık kapsamındaki gelişmeler ilgili bölümlere ait ortalamalar ile değerlendirildiğinde Türkiye'nin ticaretin kolaylaştırılması yolunda en çok çalışması gereken alanın Sınır Ötesi Kâğıtsız Ticaret alt başlığı olduğu görülebilir. Ayrıca ticaretin kolaylaştırılması için gerekli kurumsal düzenlemeler ve aktörler arası işbirliğinin de artırılması gerekliliği Tablo 6’dan çıkarılabilecek bir diğer sonuçtur.

Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması ana başlıklar bağlamında Türkiye, AB üyesi ülkeler ve dünya ortalamalarının karşılaştırması Tablo 7’de yer almaktadır. Buna göre 2019 yılında ticaretin kolaylaştırılması ortalamasıyla Türkiye %78,94 ortalamayla hem Dünya ortalamasının (62,76) hem de ankete katılan 22 AB ülkesinin ortalamasının (%78,60) üstünde bir performans göstermiştir.

Tablo 7: 2019 yılı Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması Ana Başlıklar Bağlamında Türkiye, AB Üyesi Ülkeler ve Dünya Ortalamalarının Karşılaştırılması

Anket Ana Başlıkları	Türkiye Ortalaması (%)	AB Üyesi Ülkeler* Ortalaması (%)	Dünya Ortalaması (%)
Sınır Ötesi Kâğıtsız Ticaret	38,89	53,96	36,15
Kâğıtsız Ticaret	88,89	77,95	61,11
Kurumsal Düzenlemeler ve İşbirliği	77,78	83,20	68,49
Formalitelere	95,83	87,09	73,44
Şeffaflık	93,33	90,79	77,14
Genel Ortalama	78,94	78,60	62,76

Kaynak: 2019 yılı Birleşmiş Milletler Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması verilerinden hesaplanmıştır. (*Hesaplamaya ankete katılmayan AB ülkeleri (Danimarka, Letonya, Lüksemburg, Romanya, Slovakya ve Slovenya) dâhil değildir.)

4. Kâğıtsız Ticaret ve Banka Ödeme Yükümlüğü (BPO –The Bank Payment Obligation)

Uluslararası ticaret işlemlerinde firmalar pek çok risk türü ile karşılaşabilmektedir. Ülke riski (politik ve ekonomik riski içinde barındırmaktadır), kur riski, firma riski, banka riski ve taşıma riski bu risklerin en çok bilinenlerinden olmaktadır. Firmalar bu riskleri minimum seviyeye indirerek ticarete konu olan mal ve/veya hizmeti almak (alıcı firma) ve bu mal ve/veya hizmetin bedelini almayı amaçlamaktadırlar. Bu amaç ile Uluslararası Ticaret Odası (ICC), bankalar ve Swift Şirketi pek çok ödeme yöntemi geliştirmişler ve şirketlerin hizmetine sunmuşlardır. Günümüzde ise, Blockchain ve diğer internet tabanlı ödeme alt yapısını kullanan Ripple gibi firmalar sınır ötesi ticaret ödeme sistemlerinde rol oynamaya başlamışlardır (Talay, 2020).

Uluslararası ticarete kullanılan ödeme şekilleri genellikle iki ana başlık altında incelenebilmektedir. Bunlardan birincisi “tahsil esasına dayalı ödeme şekilleri (collection basis), diğeri ise “banka ödeme garantisi” nin söz konusu olduğu akreditif (letter’s of credit) ve banka ödeme yükümlülüğü (BPO – The Bank Payment Obligation) ödeme şekilleridir.

BPO, her ne kadar akreditif ödeme şekline benzese de “kâğıtsız” işlem yapılabilmesine olanak tanıdığı için akreditif ve diğer ödeme şekillerinden ayrılmaktadır. BPO işlemlerinde, kâğıt evraklar yerine “veriler” kontrol edildiği için, fiziki evrak ibrazına gerek yoktur. Veri Eşleştirme Sistemi (TMA – Transmission Matching Application) alıcı ve satıcı firmaların bankaları tarafından sisteme girilen verileri eşleştirmekte ve sıfır eşleşmezlik raporu üreterek bankaların ödeme garantisi vermesine olanak sağlamaktadır (Civelek ve Özalp, 2018).

Günümüzde Türkiye ve gelişmiş diğer ülkelerde e-fatura ve e-konşimento uygulamalarının kullanım oranları gittikçe artmaktadır (Moon, Shim ve Kim, 2011). Bu platformların BPO sistemine eklenmesi ile yakın bir süreçte uluslararası ticaret işlemlerinde çok önemli bir yeri olan “ödeme işlemleri” tamamen kâğıtsız bir şekilde yapılacağı beklenilmektedir. Zira BPO ve benzeri ödeme şekilleri sayesinde hem firmalar hem de bankalar hem personel hem de diğer maliyet kaynaklarında önemli ölçüde tasarruf sağlayabilmektedirler (Özalp, 2014).

Elektronik tabanlı ödeme sistemlerinin ve elektronik paraların uluslararası ticaret işlemlerinde daha yoğun bir şekilde kullanılabilmesi için uluslararası hukuki alt yapının hızlı bir şekilde oluşturulması ve uygulamaya alınması gerekmektedir. Ancak hâlihazırda kullanılan uluslararası ödeme şekilleri ve taşıma şekillerinin hala ICC’nin düzenleyip yayınladığı bir örnek kurallar kitapçıkları ile yönetilmeye çalışıldığı düşünüldüğünde elektronik tabanlı işlemlerin hukuki bir alt yapıya sahip olması için daha uzunca bir zaman beklenileceği düşünülmektedir (Mitchell ve Mishra, 2017).

5. Sonuç ve Öneriler

Ülkeler için ekonomik büyüme sağlama yolunda giderek daha fazla önem kazanan dış ticaret faaliyetlerinin artırılmasına yönelik ticareti kolaylaştırıcı uygulamalar ve bu yönde geliştirilen programlar Dünya Ticaret Örgütü’nün Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasını takiben tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de oldukça hız kazanmıştır. Ticaretin kolaylaştırılması süreci çok boyutlu bir süreç olup, ülkelerin farklı bağlamlarda ticaretin kolaylaştırılması düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan uluslararası çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmaların sonuçlarından oluşturulan çeşitli indeks sonuçları incelendiğinde, özellikle son on yıl içerisinde aralarında Türkiye de olmak üzere ülkelerin büyük çoğunluğunun ticaret kolaylaştırılması yolunda önemli adımlar attığı görülmektedir.

Türkiye özellikle Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması’na taraf olduğu 2016 yılından beri anlaşmanın öngördüğü ticaret kolaylaştırıcı faaliyetlere hız vermiş ve geçen zaman içerisinde söz konusu alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu çalışmada incelenen araştırmalardan ilki olan ve ülkelerin dış ticarete lojistik performanslarını ortaya koymayı amaçlayan Lojistik Performans Endeksi sonuçlarına göre Türkiye en iyi performansını zamanında teslimat kategorisinde göstermektedir. Lojistik performans bağlamında oluşturulmuş kategoriler arasında Türkiye’nin en düşük performans gösterdiği kategorinin lojistik kalitesi olduğu göz önüne alındığında Türkiye’nin gümrük ve uluslararası sevkiyat uygulamalarının kalitesini yükseltmeye yönelik planlamalar yapması gerektiği söylenebilir.

Çalışmada sonuçları irdelenen bir başka araştırma olan ve ülkelerin birbirleriyle iş yapma kolaylık düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan İş Yapma Kolaylığı Endeksi sonuçlarına göre Türkiye 2018 yılından bu yana 27 basamak birden ilerleme göstererek 2020 yılında 33. Sırada kendine yer bulmuştur. Söz konusu endeksin ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu Türkiye için ihracat sınır uygunluğu maliyetlerinin ve ihracat belge maliyetlerinin halen yüksek olduğu hususudur. Ticaretin kolaylaştırılmasının en önemli adımının ve hatta en önemli göstergesinin ticaret maliyetlerinin düşürülmesi olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin bahsi geçen maliyetleri düşürücü planlar ve uygulamalar ortaya koyması gerektiği açıkça ortadadır.

Ticaretin kolaylaştırılması ve ticaret maliyetlerinin azaltılması için artık ülkeler için olmazsa olmaz durumunda olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin dış ticaret işlemlerinde yaygın kullanımını vurgulayan bir diğer araştırma olarak Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi sonuçlarına göre ise Türkiye'nin özellikle geliştirmesi gereken alanın teknoloji kullanımı alanı olduğu görülmektedir. Her ne kadar Türkiye endeks ortalaması itibarıyla Üst-Orta Seviye Ülkeler arasında yer alıyorsa da internet kullanımının ve kullanımdaki internet hızının artırılması gerektiği endeks alt başlık ortalamalarının ortaya koyduğu önemli bir husustur (Roy ve Xiaoling, 2020).

Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen ve ticaretin kolaylaştırılması için karşılanması gereken 53 ölçüt bağlamında ülkelerin söz konusu ölçütleri karşılamada hangi aşamada olduğunu ortaya koyan Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması sonuçlarına göre Türkiye özellikle 2015 yılından bu yana ticaret kolaylaştırılması için gerekli olduğu belirlenen ölçütleri karşılamak için büyük çaba göstermektedir. Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli husus Türkiye'nin sınır ötesi kâğıtsız ticaret uygulamalarını artırması gerektiği yönündedir. Ayrıca ticaret finansmanının kolaylaştırılması alanında Türkiye'nin uygun planlamaları yapması ve uygulamaya geçirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de görece yeni bir uygulama olan Tek Pencere Sistemi'nin ticaret finansmanını kolaylaştıracak şekilde kapsamlı hale getirilmesi ticaretin kolaylaştırılması ve dış ticaret faaliyetlerinin artırılması yolunda önemli faydalar sağlayacaktır. Bunun dışında dış ticaret faaliyetleri için kurumsal düzenlemelerin ve aktörler arası işbirliğinin artırılması ayrıca KOBİ'ler, tarımsal faaliyet yapan firmalar ve kadınlar için ticaret kolaylaştırıcı uygulamalar gerçekleştirilmesinin gerekliliği çalışmadan ortaya çıkan diğer önemli hususlardır. Unutulmaması gereken nokta ticaretin kolaylaştırılması için gerçekleştirilecek çalışmaların bütüncül ve çok boyutlu planlanması gerektiği ve dış ticaret faaliyetlerinde rolü olan tüm birey ve kurumların planlama sürecinde yer alması gerekliliğidir.

Kaynakça

Aynagöz Çakmak Ö. (2016). "WTO-Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması ve Türkiye İçin Değerlendirmeler", Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 18(1).

Cepal, N. (2017). "Trade Facilitation and Paperless Trade Implementation in Latin America and The Caribbean: Regional Report", 2017.

Civelek, M. E., Çemberci, M., Uca, N., Çelebi, Ü., & Özalp, A. (2017). "Challenges of Paperless Trade Redesign of the Foreign Trade Processes and Bundling Functions of Traditional Documents". *International Business Research*, 10(2).

Civelek, M. E., & Özalp, A. (2018). "Blockchain Technology and Final Challenge for Paperless Foreign Trade". *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 15, 1-8.

Duval, Y., & Mengjing, K. (2017). "Digital Trade Facilitation: Paperless Trade in Regional Trade Agreements (No. 747)". ADBI Working Paper.

(https://ticaret.gov.tr/data/51d557c6487c8e0f30a44f53/TICARET_BAKANLIGI_014_STRAT_EJIK_PLAN_05.11.19_OK.pdf Erişim Tarihi: 26.04.2020).

Laryea, E. (2005). "Facilitating Paperless International Trade: A Survey of Law And Policy İn Asia". *International Review of Law, Computers & Technology*, 19(2), 121-142.

- Mitchell, A. D. and Mishra, N. (2017). “International Trade Law Perspectives on Paperless Trade and Inclusive Digital Trade (No. 170)”. ARTNeT Working Paper Series.
- Moon, H. C., Shim, S. R. And Kim, D. Y. (2011). “Issues in the International Standards of Electronic Documents for Global e-Trade”. In *the International Conference on Social Science, Economics and Art* (pp. 164-168).
- Özalp, A. (2014). “Using BPO, New Method in Foreign Trade”, Türkmen Publishing, ISBN:978-605- 4749-25-6, İstanbul.
- Razmerita, L. and Bjorn-Andersen, N. (2007). “Towards Ubiquitous E-Custom Services”. In *IEEE/WIC/ACM International Conference on Web Intelligence (WI'07)*, p. 833-837. IEEE.
- Roy, C. K. and Xiaoling, H. (2020). “Effects of Paperless Trade Policy and Aid for Trade on Export Performance: Evidence from SASEC And CAREC Countries”. *Asian Development Policy Review*, 8(1), 61-74.
- Song, P., Huang, D., Yang, Q. And Zhang, Y. (2013). “Research on Financial Coordinated Supervision Platform and Supervision Strategy for Online Payment Under Paperless Trade”. *International Journal of Services Technology and Management*, 11, 19(4-6), p. 219-239.
- Staples, B. R. (1998). “Trade Facilitation” <http://ctrc.sice.oas.org/geograph/trdftn/Rankin.pdf>, Erişim Tarihi 12.03.2020).
- Talay, I. (2020). “Soğuk Zincir Lojistiği Gerektiren Uluslararası Ticarete Nesnelerin İnternetinin Kullanımı”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2), 1169-1187
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2019). “Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi ve Revize Beş Yıllık Eylem Planı (2019-2023).
- Uğurlu, H. (2007). “AB Sürecinde Türkiye'de Süt ve Süt Ürünü Üreten İşletmelerde Lojistik Faaliyetler ve Bir Uygulama” Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- United Nations (2017). “Trade Facilitation and Paperless Trade Implementation Report” (<https://www.unescap.org/resources/trade-facilitation-and-paperless-trade-implementation-global-reports-2017>, Erişim tarihi: 14.04.2020).
- United Nations International Telecommunication Union (2017). Information and Communication Technologies Development Index (<https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> Erişim Tarihi: 26.04.2020)
- United Nations (2019). UN Global Survey on Dijital and Sustainable Trade Facilitation Survey (<https://untfsurvey.org/> Erişim Tarihi: 13.04.2020).
- World Bank (2018). Logistic Performance Index. (<https://lpi.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 17.04.2020)
- World Bank (2020). Ease of Doing Business Index, (<https://www.doingbusiness.org/> Erişim Tarihi: 02.05.2020)
- World Trade Organization (2017). “Agreement on Trade Facilitation” (https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa-nov14_e.htm Erişim Tarihi: 26.03.2020).
- Yoon, K. (2003). “The Cooperation Plan between Korea and Japan: Activating e-Trade and PAA of SMEs in the East Asian Region under the APEC System”. *Journal of Korea Trade*, 7(2), p. 53-83.

Research Article

Uluslararası Ticaretin Kolaylaştırılması Bağlamında Yapılan Verimlilik Çalışmaları: Türkiye Örneği

Productivity Analysis in The Context of International Trade Facilitation: The Example of Turkey

Peyman UYSAL Dr. Öğr. Üy. Antalya Bilim Üniversitesi İİSBF Ekonomi Bölümü peyman.uysal@antalya.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-6843-601X	Orkun BAYRAM Dr. Öğr. Üy. Antalya Bilim Üniversitesi İİSBF, Ekonomi Bölümü orkun.bayram@antalya.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-9958-7822

Extensive Summary

Introduction

Overall to be taken towards the facilitation of trade, which means Implementation and enforcement of policies aimed at reducing trade costs by increasing efficiency at every stage of international trade operations process steps is also of great importance for Turkey as well as for all countries of the world. This study aims to demonstrate that the level at which the movement of trade facilitation arrangements for increasing the competitiveness in the global market indices from Turkey aims to reveal the level of trade facilitation in the country at the international level.

Methodology

In this context, the Logistics Performance Index (LPI), Information Technology Development Index (IDI), Ease of Doing Business Index (ISC) and the Global Digital and Facilitation of Sustainable Trade examined the results of research and where each index in different areas of the context in which examines trade facilitation towards Turkey 's position It was examined. In addition, compared with the level of trade facilitation indices within the scope of trade facilitation levels in Turkey and in other countries in which progress it has been demonstrated that the point at which point the shortcomings. In this study, 2015, 2017, and is the first study carried out by Global Digital and Sustainable Trade Facilitation under headlines of Survey and Turkey-specific manner in which the progress achieved that over the years and which areas of the still deficiencies found it handled so as to reveal the field Turkey in 2019.

Each of these indices is important in terms of indicators to facilitate trade that is different from each other. It examines the countries covered by the Logistics Performance Index (LPE) under six sub-titles: customs, infrastructure, international shipping, logistics quality and effectiveness, tracking-tracking and timely shipping. As another index, it lists the countries within the scope of Ease of Doing Business Index (IYKE) within the scope of criteria such as starting a business, obtaining a building license, access to electricity, land registry transactions, access to credit, and protection of foreign investors, tax payment, cross-border trade, bankruptcy solutions and employment. the facilitation of trade in Turkey-level Information and Communication Technologies as another important index to give an idea about Development Index (BITG), the United Nations International prepared by Telecommunications Union and the level of development they showed in the information and communication field of 176 countries covered by the index are compared. The index consists of data from countries for a total of 11 indicators

in three main sections. The main sections that make up the index are named as the ability to access, use and use the internet and information technologies, respectively.

The United Nations Global Digital and Sustainable Trade Facilitation Survey, a research that has been carried out in 2019 every two years since 2015, is a survey aimed at gathering information about the level of digital and sustainable trade facilitation in all countries worldwide. The results of the survey are guiding issues such as monitoring the development of countries and development partners in facilitating trade, supporting evidence-based public policies, sharing best practices, defining capacity development and demonstrating technical assistance requirements. The questionnaires applied within the scope of the research cover fifty trade facilitators (criteria) which are widely used by all UN Regional Commissions. These criteria are divided into three main groups which can be listed as General Criteria for Trade Facilitation, General Criteria for Facilitation of Digital Trade and Sustainability Criteria for Trade Facility, and a total of nine subgroups under these main groups. Finally, unlike other years, in the survey applied in 2019, Facilitating Trade Financing Criteria as a new main group was added and the total number of trade facilitating criteria increased to 53.

In order to reveal the level of trade facilitation of the 128 countries surveyed, the cross-border Paper Trade, Paperless Trade, Institutional Arrangements and Cooperation and Formalities sub-groups selected from nine surveys were converted into percentage calculations and the general situation of trade facilitation This sub-group is based on the average of the percentages calculated for each country.

Conclusions and Discussion

Facilitating the process of Commerce is a multidimensional process, which aims to reveal the country of the level of trade facilitation in different contexts international numerous studies and various index results generated from the results of this research examined when the last ten years include the significant steps towards facilitating trade in the majority of countries, including those between Turkey seen.

Turkey Trade Facilitation Agreement, especially on the side that gave momentum to the trade facilitation agreement envisaged activities since 2016 and has made significant progress in these areas in the last time. This study is the first study examining the country and aims to reveal the foreign trade logistics performance in Turkey according to the Logistics Performance Index results demonstrate the best performance in the timely delivery category. formed between logistics performance categories in the context Given that the quality of the logistics category showed the lowest performance of Turkey said that Turkey's customs and should do to improve the quality of planning for international shipping applications.

The study results, another study examined and the countries showing 27 advance one step Turkey since 2018, according to the results of Doing Business Index aims to reveal the convenience level to do business with each other in 2020, has found 33 next self. Such is the index revealed that another important finding of whether the costs of compliance limit exports and export documentation cost is still high for Turkey. When the most important step in facilitating trade and even considered to be the most important indicator of lowering trade costs mentioned that Turkey is planning to lower the costs and the need to put forward applications is evident.

For the reduction of trade facilitation and trade costs is no longer the case since qua non for the country as other research emphasizing the widespread use of the information and communication technologies for foreign trade Information and Communication Technology Development Index is based on the results it is seen that Turkey, in particular the technology to use space areas that need improvement. Although Turkey is the average index level as upper-middle between countries that should increase the use of the internet and the internet speed in use, if the index ranks the subtitle reveals an important point average.

By the United Nations carried out and must be met to facilitate trading 53 criteria in the context of meeting the criteria mentioned in the country revealed that at what stage the Global Digital and Sustainable Trade Facilitation Research from Turkey, especially in 2015 based on the results

shows a great effort to meet the criteria identified as necessary in order to facilitate trade since. The research revealed that the most important issue is that Turkey should increase its cross-border paperless trade practices. In addition, Turkey's trade finance to make proper planning in the area of facilitation and must be put into practice. In this context, a single window to make a comprehensive system to facilitate trade financing is a relatively new practice in Turkey will provide significant benefits towards increasing the facilitation of trade and foreign trade activities. Apart from this, the need to increase institutional arrangements and cooperation between actors for foreign trade activities, as well as the necessity of carrying out trade facilitating practices for SMEs, agricultural firms and women are other important issues arising from the study. The point to be remembered is that the studies to be carried out in order to facilitate trade should be planned in a holistic and multi-dimensional manner and that all individuals and institutions that have a role in foreign trade activities should be involved in the planning process.